

THEOLOGIA PRACTICA

Kató Szabolcs Ferencz – Kiss Dénes – Bálint Róbert Zoltán*
Kolozsvár

„Minden hozzátartozik...”

Kutatási jelentés a 21. századi erdélyi lelkipásztori
szerepek felméréséről

1. A művek keletkezése

Nem kell különösebb szakembernek lenni ahhoz, hogy megállapítsuk: az egyház szerepe átalakulóban van a 21. században. Ez az átalakulás azonban legtöbb esetben negatív jelenségeket foglal magában, amelyeket csak úgy emlegetünk, mint például térvésztes, visszaszorulás, életidegenség, elöregedés stb. Ezt a statisztikai adatok is igazolják. A 2021-es népszámlálási eredményeket figyelembe véve és a népszámlálás módszertanának problémáit is szem előtt tartva, az erdélyi reformátusság kb. 80 000-rel csökkent az előző felméréshez képest, és jelenleg 500 000 körül mozoghat.¹ Azonban érdekes módon mindez egy intézményi megerősődéssel párosul, jelesen Kelet-Európában egyházi deszekularizációról, a vallásosság tényereséről beszélhetünk.² Ezt jól mutatja a református és az unitárius egyháznak az elmúlt időszakban megfigyelhető intézményalapítási, intézményszervezési és infrastrukturális fejlesztéseinek sokféle eredménye. Például az Erdélyi Református Egyházkerületben (EREK) 2023-ig több mint 500 intézményi beruházás ment végbe, ebből 28 új oktatási intézmény építését, illetve

* Kató Szabolcs Ferencz (Szatmárnémeti, 1988) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Ószövetségi Tanszékének adjunktusa. Dékánhelyettesként és az intézet Tanulmányi Bizottságának tagjaként dolgozik egy új, modern, teológiai tanmenet előkészítésén.

Kiss Dénes (Mezőfele, 1970) A Babeş–Bolyai Tudományegyetem [BBTE] Szociológia és Szociális Munka Karának docense, a Valláskutató Intézet munkatársa. Kutatási területei a posztkommunista társadalmi átalakulás vallást és vidéket érintő vetületei.

Bálint Róbert Zoltán (Csíkszereda, 1978) a Mészköi Unitárius Egyházközség unitárius lelkésze, szociológus, a kolozsvári Valláskutató Intézet munkatársa, doktorandusz (BBTE Szociológia és Szociális Munka Kar Doktori Iskola). Kutatási területe a posztkommunista időszak társadalmi változásainak hatása az egyházi intézményrendszerre és a lelkészi szerepekre.

¹ A pontos számadatokat és azok rövid értékelését ld. Bálint Róbert Zoltán – Kiss Dénes: Népszámlálás 2021. Felekezeti eredmények. In: *Valláskutató Intézet*. <https://vallaskutato.ro/hu/nepszamlalas-felekezeti-eredmenyek.html> (2024. aug. 28.).

² Kiss Dénes: „Nekünk csak ez van.” *Vallás és egyházak a rendszerváltás utáni Erdélyben*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Exit Kiadó, Kolozsvár 2020, 10–28.

felújítását képezi.³ Az EREK lelkészi számát tekintve, amely jelenleg 557, mindez azt jelenti, hogy majdnem minden gyülekezetben volt valamilyen szintű fejlesztés. Hogy még egy beszédes példát említsünk: a rendszerváltás után, 1992-ben újra-alapított Diakonia Keresztyén Alapítvány kilenc fiókszervezetéből öt 2010 után alakult.⁴ Ezek alapján elmondható, hogy az egyházak társadalmi jelenléte intézményeiken keresztül erősödik folyamatosan. Azonban teológiai szempontból a fenti területek nem képezik az egyház alapvető küldetését, ami tulajdonképpen az evangélium hirdetése, és amelyből csupán (?) másodlagos folyamatokként, az evangélium gyümölcseiként áll elő a szeretetszolgálat, az ifjúság nevelése és sok más hasonló szolgálati terület. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a társadalom igényt tart az egyház szolgáltatásaira, de a szolgálatára már nem. Hogyan lehetne ezen változtatni? Egyáltalán milyen szerepet szán a 21. századi társadalom a lelkipásztoroknak, és fel vannak-e készülve a lelkészek ezen szerepek betöltésére? Hogyan viszonyul mindezekhez a teológiai képzés, amely elviekben éppen erre a szolgálatra készíti fel a teológiai hallgatókat? E kérdések megválaszolására 2022-ben egy kutatócsoport alakult, amelynek tagjai a kolozsvári székhelyű Valláskutató Intézet munkatársai, Bálint Róbert Zoltán, Kiss Dénes, valamint a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet részéről Kató Szabolcs Ferenc. Kutatásunk célja a kortárs protestáns lelkészi szerepek és az ehhez szükséges kompetenciák feltárása Erdélyben. Jelen tanulmány e kutatás eredményeiből közöl néhány fontos felismerést.

Háttér

Az egyetemi oktatás alapvetően háromféle lehet:⁵ tartalomközpontú, ahol az oktatás anyagát és formáját mindenekelőtt a szak belső, tudományos logikája, a részdiszciplínák egymáshoz való viszonya alakítja. Létezik a személyközpontú

³ Elhangzott ft. Kató Béla előadásában a Nyugat-európai Magyar Protestáns Gyülekezetek Szövetségének 2023. aug. 31. – szept. 3. között Kolozsváron tartott közgyűlésén. Az Unitárius Egyházban 50 hasonló jellegű fejlesztés ment végbe. Ez ft. Kovács István előadásában hangzott el ugyanezen rendezvényen.

⁴ Az alapítási évek a következők: Brassó 2013, Marosvásárhely 2005, Nagyvárad 2013, Sepsiszentgyörgy 2002, Szászrégen 2006, Szatmárnémeti 2022, Székelyudvarhely 2016, Zilah 2017. A Diakonia Keresztyén Alapítvány – Koordinációs iroda ugyancsak 2010-ben alakult a fiókszervezetek munkájának koordinálására. Ld. az intézmény honlapján található adatokat: Diakonia Keresztyén Alapítvány – Koordinációs iroda. <https://diakonia.ro/orszagos-koordinacios-iroda/> (2024. aug. 28.). Az egész Református Egyházra kiterjedő diakóniai hálózaton kívül természetesen még vannak helyi vagy regionális érdekeltsgű, egyházmegyei vagy egyházközszégi diakóniai szerveződések. Ezeknek számbavétele meghaladná e dolgozat kereteit.

⁵ A fenti felosztáshoz ld. Gér András – Siba Balázs – Tóth-Gyóllai Dániel: Co-curriculum a lelkipásztorokképzésben – Egy teológiai hallgatók között végzett kérdőíves kutatás tanulságai. In: *Sárospataki Füzetek* 27. (2023), (89–109), 90–91.

oktatás, amely a hallgatóra mint egyénre helyezi a hangsúlyt, és annak személyes fejlesztése a cél. A harmadik típusú képzés pedig a munkaadó közösség elvárásai szerint határozza meg a maga oktatási folyamatának súlypontjait. Ha a teológiai oktatásra tekintünk, azt kell mondanunk, hogy – legalábbis a kontinentális Európa területén – a lelkészképzés alapvetően tartalomközpontú. A teológiai diszciplínák egy olyan négyes/ötös felosztását követi, amelyeknek egymáshoz való viszonyát elsősorban a tanított diszciplínák belső logikája határozza meg. Ennek megfelelően létezik biblika (szétválasztva ó- és újszövetségi) teológia, rendszeres teológia, gyakorlati teológia és történeti teológia, azaz egyháztörténet. A tanmenet e felosztás szerint bontakozik ki. Miután a hallgató megismerkedik a bibliai tartalmakkal, megtanulja, hogy ezekből hogyan állnak össze a dogmák, majd hogy ezeket hogyan lehet és kell a gyakorlatban átadni és tanítani, s mindezzel párhuzamosan megismerkedik egyháza történetével. Ezen elgondolás első tételes megfogalmazásával 1794/1795-ben egy német teológus munkájában találkozunk,⁶ viszont már 1811-ben rögtön másfajta modelleket is találunk például Friedrich Schleiermачernél, aki egy hármas sémát alkalmaz.⁷ Nála az alap a filozófiai teológia, amely a keresztyénség alapvető fogalmait és jelenségeit tanítja meg. A képzés gerincét az úgynevezett történeti teológia adja, amely magában foglalja az exegézis, egyháztörténet és dogmatika/dogmatörténet tartalmait. Végül mindezt a gyakorlati teológia koronázza meg. Hogy még egy hozzánk közelebbi példát említsünk, Karl Barth is egy hármas felosztást javasol: exegézis, dogmatika és homiletika, míg az egyháztörténetnek csak kiegészítő szerepet szán.⁸ A teológiai oktatás újragondolása, a szakok egymáshoz való viszonyának problémája tehát egyidős magával a teológiai oktatással, és abból az alapvető felismerésből származik, hogy a képzés nem fedi le az egyházi élet, illetve az egyház intézményi működésének területein jelentkező feladatköröket. Ezt az erdélyi lelkészképzés történetében is lekövethetjük.

A 19. századig a lelképásztori szolgálatra a református egyházban nem egy bizonyos teológiai intézet képzésének elvégzése jogosította fel a növendékeket,

⁶ A fenti sémát a teológiatörténet addigi felismeréseit összegezve először a göttingeni Gottlieb Jacob Planck fogalmazza meg. Ld. Albrecht, Christian: *Enzyklopädische Probleme der praktischen Theologie*. PThGG 10. Mohr Siebeck, Tübingen 2011, 13. Nooke, Christoph T.: *Gottlieb Jacob Planck (1751–1833)*. BhTh 170, Mohr Siebeck, Tübingen 2014, 287.

⁷ Ennek bemutatásához ld. Albrecht, Christian: *i. m.* 14.

⁸ Barth rendszerének elemzéséhez ld. Fazakas Sándor: „Offenbarung, Kirche, Theologie“. Die Pariser Vorträge von 1934. In: Trowitzsch, Michael – Beintker, Michael – Link, Christian (hrsg.): *Karl Barth in Deutschland (1921–1935). Aufbruch – Klärung – Widerstand. Beiträge zum Internationalen Symposium vom 1. bis 4. Mai 2003 in der Johannes a Lasco Bibliothek Emden*. Theologischer Verlag Zürich, Zürich 2005, (407–424) 421–422.

hanem a lelkészség egyetlen feltétele a zsinat előtt letett sikeres ordinációs vizsga volt.⁹ Bármilyen református iskola végzettje egy gyülekezeti meghívás és egyházmegyei ajánlás birtokában mérhette meg magát a zsinati atyák előtt.¹⁰ A színvonal hullámlása miatt a Református Egyház Főkonzisztórium 1847-ben indítványt fogadott el, amely szerint a lelkészképzést Nagyenyedre központosították.¹¹ A szabadságharc meggátolta ennek megvalósulását, így a reform véghezvitele még váratott magára. Végül sok vita és belső feszültség után az új lelkészképző hely Szász Domokos püspök közbenjárására Kolozsvárra került, ahol a Ferenc József Tudományegyetem vonzáskörében bontakozhatott ki az új teológiai kurzus. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a képzés csak elméleti lett volna. Maga Szász Domokos az, aki „számot vet a mindennapi élet szükségével, s jogi, gazdasági és filozófiai tárgyakat, modern nyelveket is felvesz a tantervbe”.¹² Az egyházi földbirtokok szakszerű kezeléséhez és az anyagi háttér megteremtéséhez a lelkészeknek mezőgazdasági ismeretekre volt szükségük. Ezért 1900-tól gazdasági tárgyakat is hallgatnak a teológusok.¹³ Például 1901-ben a hallgatók önkéntes alapon vehetnek részt tömbösített képzésen a kolozsmonostori gazdasági intézetben.¹⁴ A későbbi években az agrártárgyak néha kikerültek a tanmenetből, azonban az igény továbbra is fennállt. 1916-ban tervben volt egy 28 holdas Békás negyedi telek felvásárlása mezőgazdasági gyakorlatok végzésére, amely azonban megghiúsult, és csupán néhány méhcsalád elhelyezésére nyílt lehetőség a teológiai fakultás

⁹ Ősz Sándor Előd: Erdély legszebb szülőtte. 400 éve alapította Bethlen Gábor a Collegium Academicumot. In: *Erdélyi Református Kalendárium 2022*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2021 (104–109) 104.

¹⁰ Ezen a Bethlen Gábor alapította gyulafehérvári Collegium Academicum sem változtatott (1622). Ezt megelőzően már a 16. század harmadik harmadában neves református iskolák működtek Gyulafehérváron, Déván, Küküllőváron, Marosvásárhelyen stb. Ezeknek színvonala a tanároktól függött, akik folyamatosan cserélődtek. A partiumi régió természetesen hagyományosan Debrecen vonzáskörébe tartozott. Ld. Ősz Sándor Előd: *i. m.* 105.

¹¹ Buzogány Dezső: A kolozsvári Református Teológiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonytságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai, 1895–1948*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, (5–29), 5.

¹² Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Teológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995, 18.

¹³ Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Teológiai Fakultásának *Értesítőjében* közölt tanmenetek listáin az 1900/1901-es tanévben jelenik meg először a „nemzetgazdaságtan” nevű tárgy. Kenessey Béla (szerk.): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Teológiai Fakultásának értesítője az 1900–1901. iskolai évről*. Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, Kolozsvár 1901. A tárgyat az említett tanévben Pokoly József tanítja. Nagy Géza: *i. m.* 33. Kenessey Béla (szerk.): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Teológiai Fakultásának Értesítője az 1901–1902. tanévről*. Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, Kolozsvár 1902, 28.

¹⁴ Nagy Géza: *i. m.* 34.

kertjében.¹⁵ 1936–1938 között a Nagyenyed melletti csombordi gazdasági iskolába jártak ki a teológiai hallgatók,¹⁶ a gazdasági tárgyak pedig 1947-ig¹⁷ maradtak a curriculumban.¹⁸

A teológiai reformokra néző nyomás mindig a gyakorlat felől érkezett. De nemcsak a gazdasági ismeretek szükségességét érzékelték a tanárok, hanem a gyakorlati teológia felől is folyamatos az újítás iránti igény. Ravasz László arra panaszkodik az 1911/1912-es tanévről szóló jelentésében, hogy a gyakorlati tárgyakhoz nem párosul elég gyakorlat, s ezért az „egész munka illuzórikus marad”,¹⁹ jóllehet ekkor még a hallgatók a szemináriumok keretén belül vasárnapi iskolát, gyermekistentiszteletet, ifjúsági összejöveteleket tartottak.²⁰ Ravasz László az 5., gyakorlati fókuszú év bevezetését javasolta.

A fenti mozaikszerű pillanatképek talán elégségesek ahhoz, hogy észrevegyük a teológiai képzés folyamatos útkeresését, és azt is, hogy mindezt folyamatosan a társadalomban, a gyakorlati élet felől teszi. 2017 óta a KPTI képzésében a 6. év hibrid képzés. A teológushallgatók körülbelül ugyanannyi időt töltenek az egyetemen elméleti órák hallgatásával, mint gyakorlattal egy-egy gyülekezetben. Azonban továbbra is fontos marad az egész képzés életre való hangolása, természetesen soha fel nem adva a Szentírás és a hitvallások alapját. De tágabb kontextusban is érzékelhető az egyház és a teológiai oktatás reformjának időszerűsége.

¹⁵ Nagy Géza: *i. m.* 113.

¹⁶ Uo. 238–239.

¹⁷ Az KPTI levéltárban és az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban 1960-ig áttekintett levéltári anyagban (tanári kari jegyzőkönyvek, tanulmányi kimutatások, analitikus programok, tanári jelentések) az 1946/1947-es tanévig találtunk (mező)gazdasági tematikájú tárgyakat. E tanév előtt is voltak kihagyások, így az semmiként nem állítható, hogy addig folyamatosan részesültek volna a teológusok mezőgazdasági képzésben. Feltűnő azonban, hogy a mezőgazdasági tárgyak az 1948-as kommunista államosítási rendeletek előtt jelennek meg utoljára. Talán ez utóbbi, tudniillik az egyház majdhogynem teljes tulajdonvesztése és természetesen az ahhoz párosuló kommunista ideológia tette lehetetlenné a mezőgazdasági tárgyak oktatását. E sejtés azonban egyháztörténeti kutatás tárgyát képezné.

¹⁸ A gazdasági tárgyak alatt a következő kurzusokra került sor az évek folyamán: növénytermesztés, mezőgazdaságtan, méhészkedés, állattenyésztés, szövetkezeti ismeretek, üzemtan, kertészet, gazdakörszervezés stb. Nagy Géza: *i. m.* 247.; vö. uo. 239–240., 284. Az unitárius lelkészek képzése is hasonlóan alakult, de azzal az eltéréssel, hogy az unitárius egyházban a lelkészek képzése kezdetektől fogva kizárólag Kolozsváron történt. 1845-től a filozófiai kurzust kétéves, 1857-től hároméves, majd a századfordulótól négyéves teológiai stúdium egészítette ki. A gazdasági tárgyak csoportja itt is az oktatás fontos részét képezte, például olyanoké, mint „barom orvoslás”, gyümölcsstermesztés és selyemhernyó-tenyésztés stb. Kovács Sándor: *Mutatis mutandis. Unitárius lelkészképzés Kolozsvárott.* In: *Református Szemle* 112. (2019/1), 49–61.

¹⁹ Nagy Géza: *i. m.* 90.

²⁰ Uo.

A Magyar Református Egyház Zsinata a 2023-as esztendő t a lelkipásztori hivatás évének választotta, és ugyanezen időtől kezdve dolgozik az újrászerveződött Coetus Theologorum egy közös Kárpát-medencei teológiai mintatanterv összeállításán.²¹ De 2011 óta működik a Magyarországi Református Egyház berkein belül az Egyházi Jövőkép Bizottság is,²² amelynek céljait már a neve is elárulja. Ezenkívül még számos kutatás folyik az anyaországban és nálunk a lelkészek mentális helyzetének felméréséről és az oktatás megújításának lehetőségeiről.²³ Ebbe a munkába kíván bekapcsolódni jelen kutatás is, amelynek célja: a lelkési szerep feltérképezése egy új tanmenet kialakításának érdekében.

²¹ A Coetus Theologorum, más néven a Református Theologusok Munkaközössége 1940-ben alakult meg Debrecenben. Akkori alapszabályzatában így határozta meg célját: „teológiai tudományok és segédtudományaik iránti érdeklődés ébrentartása és e tudományok művelése”. Hányatott története során feloszlott, majd a rendszerváltás után újraindult. Keretet biztosít a magyar nyelvű református lelkészképző intézetek tanárainak informális, testvéri hangvételű találkozására és szakmai tanácskozására. Ladányi Sándor: A Coetus Theologorum története. In: *Az Út* 30. (2004/3), 144–153.

²² A bizottság megalakulásához, tagjaihoz és kezdeti feladataihoz ld. Feke György – Kovács Annamária: Megalakult a Jövőkép Bizottság. In: <http://regi.reformatus.hu/mutat/6107/> (2024. aug. 28.).

²³ A magyarországi lelkészek mentális egészségének felmérésével Járay Márton foglalkozik. Kutatását röviden ismerteti: Kézdi Beáta: Égnek vagy kiégnek lelkészeink? Kutatás készült pásztoraink jóllétéről. In: *Evangelikus Élet* 88. (2023/19–20), 26–27. Lelkési életpályákat értékel teológiai szempontból: Siba Balázs: *Pasztorálteológia – A református lelkési hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. Questiones Theologiae 11. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest 2020. A lelkési hivatás teológiai profilját és társadalmi valóságát vizsgálja Székely József: *Hivatás a hivatal árnyékában*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2019. Teológiai hallgatók körében végzett kérdőíves felmérések az utóbbi évekből: Hanula Gergely – Siba Balázs: Egy kérdőíves hallgatói képzésértékelés tapasztalatai. Kutatási gyorsjelentés a teológia szak 2019–20-as tanévi kísérleti értékeléséről. In: Furkó Péter – Szathmári Éva (szerk.): *Tudomány, küldetés, társadalmi szerepvállalás. Studia Caroliensia – A Károli Gáspár Református Egyetem 2020-as évkönyve*. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest 2021, 259–270. Gér András – Siba Balázs – Tóth-Gyóllai Dániel: *i. m.* Kató Szabolcs Ferencz: A KPTI hallgatóinak szociális háttere és tanulási szokásai. Egy felmérés tanulságai. In: *Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet*. <https://proteo.ej.edu.ro/hu/hirek/11411> (2024. aug. 28.). A Magyar Unitárius Egyházon belül Jakabházi Béla Botond kutatta doktori értekezésében az unitárius lelkészek testi-mentális egészségét. Ld. pl. Jakabházi Béla Botond: A lelkész egészségének összetevői és lelkigondozói hivatásának veszélyeztetettsége a viszontlátétel jelensége által. In: *Keresztény Magvető* 121. (2015/1), 40–56. Uő: Felelősségvállalás az életért – egyéni és egyházszervezeti tennivalók a lelkési kar egészségének megőrzése érdekében. In: *Keresztény Magvető* 127. (2021/3), 219–241. A most bemutatott kutatáshoz hasonlóan végzett telefonos adatfelvétel révén 363 lelkészt megszólítva 11 területet érintve: Harkányi Ádám Máté: Telefonos gyülekezeti kutatás eredményei – gyülekezeti jövőképek, lelkési hivatásképek. In: Szabó Zsolt (szerk.): *„Kálvinizmus ma”*. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XI. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2014, 59–67.

A kutatás módszertana

A társadalomtudományok, ezen belül pedig a szociológia térnyerésével a teológia számára is lehetőség nyílt módszertanilag reflektált és adekvát módon felmérni a jelenségeket, meghatározni a tendenciákat, feltérképezni a társadalmi modelleket stb. A legtöbb esetben ezeknek empirikus kutatás az alapja, amely kvalitatív és/vagy kvantitatív adatgyűjtésre épül. Jelen kutatás is ezt a módszertant követte. Két szakasza különböztethető meg. Az első szakaszban a kutatást végző csoport szakértői interjúkat készítettek a felmérés terepét képező három protestáns egyház, az Erdélyi Református Egyházkerület, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, a Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház és Magyar Unitárius Egyház elöljáróival. Ők a vizitációk révén kapcsolatba kerülnek szinte valamennyi gyülekezettel, és széles körű rálátásuk van azok működésére, a lelkészek problémáira. A szakértői interjúkat négy fókuszcsoportos interjú követte (4 beszélgetés 4-5 személy részvételével), amelyekre különböző szociális háttérű (városon, falun, szórványban, intézményben, illetve tömbmagyar és vegyes vidéken szolgáló) lelkészeket hívtunk meg. Az eredmények ellenőrzéseként két nagy létszámú fórumon is feldolgoztuk az interjúkérdéseket (94, illetve 27 lelkész részvételével). A kutatás második szakasza az interjúk felvett hanganyagának elemzésére épül, amelyben a lelkészeknek kiküldendő kérdőív segítségével a már feltárt lelkészi szerepek elterjedtségéről, előfordulási gyakoriságáról tudunk képet alkotni.

Az interjúk témáinak előkészítésében korábbi és ehhez hasonló kutatások eljárását követtük. Az Amerikai Egyesült Államokban mindmáig alaplátárnak számító és hivatkozott könyvében Samuel L. Blizzard 6 alapvető (gyakorló) lelkészi szerepet határozott meg 1111 lelképástort megszólító kérdőíves kutatása alapján: prédikátor, pásztor, pap, tanító, szervező és adminisztrátor.²⁴ Fogalmait saját kontextusunkra alkalmazva vettük át, s így mi igehirdetői, lelkigondozói, liturgusi, közösség-szervezői/vezetői, katekétai és adminisztrátori szerepekről kérdeztük az interjúalanyokat, nyitva hagyva a lehetőséget, hogy ezeken kívül bármilyen lehetséges lelkészi tevékenység is szóba kerüljön. Célunk egyrészt az volt, hogy a lelkészi szerepkörrel kialakított és elsősorban az egyes területeken bekövetkezett változásokra fókuszáló kép minél teljesebben fedje le a lelkészi tevékenységek spektrumát; másrészt az egyes területekhez és különösképpen azok változóban levő részeihez kapcsolódó lelkészi kompetenciákat kívántuk feltárni. Az alábbiakban az így módon kirajzolódó lelkészi szerepkörrel kapcsolatos eredmé-

²⁴ Blizzard, Samuel W.: *The Protestant Parish Minister. A Behavioral Science Interpretation*. Society for Scientific Study of Religion, Connecticut 1985, 49., 84–85. Vö. Bálint Róbert Zoltán: Kísérlet a protestáns lelkészi szerepek konceptualizálására. In: *Erdélyi Társadalom* 21. (2023/1), (11–31) 19–21.

nyek első bemutatására teszünk kísérletet. Megállapításaink alátámasztására interjúrészleteket használunk fel, bár a rendelkezésre álló területi korlátok miatt ezek néha csak illusztrálják a leírtakat. Jelentésrétegeik megőrzése végett az interjúrészleteket fonetikus írásmóddal közöljük, és az interjúalanyok anonimitását biztosítandó, nem közöljük azok ismertetőjegyeit.

A lelkész az interjúk tükrében

Ha egy mondatban kellene felismeréseinket összegeznünk, azt egy Manfred Josuttistól vett idézettel tehetnénk meg, aki ezt írta *A lelkész más* című könyvének előszavában:

„A protestáns lelképásztor egy köztes figura: képzettsége és szolgálati viselete szerint tudósként lép fel. A szolgálatait nézve a papok sorába tartozik. Teológiai önértelmezése szerint leginkább próféta szeretne lenni. De az idejének nagy részét valószínű, hogy egyházi hivatalnokként és a közösség szabadidős programjainak szervezőjeként tölti.”²⁵

A fenti megállapítás fokozottan igaz az erdélyi kontextusra, ahol a magyarság kisebbségi helyzete miatt a társadalom is érzékeli és értékeli a nemzeti közösségszervezői szerepet. Ugyanakkor az idézet jól mutatja a lelkész teológiai, elvi önmeghatározása és a konkrétan végzett feladatok közötti különbséget is. A bevezető kérdésre, hogy tudniillik ki ma a lelképásztor és mi az elsődleges feladata, amellyel tudatosan kerülni próbáltuk az önmeghatározás befolyásolását, alapvetően éppen ez a kettőség rajzolódott ki.

„Az én felfogásom szerint, és csak erről az oldalról nemhogy tudom, de erről az oldalról akarom megközelíteni a kérdést, hogy feladatom az, hogy minél többen ott legyenek az Isten országában. Tehát ez a fő küldetésem lelkészként.”

Vagy egy másik megfogalmazásban:

„Sok minden változott, én azt mondom, hogy egy valami nem változott. És ez az igehirdetés. Én szerintem ez az első, és a legfontosabb.”

Míg egyesek ezt az igehirdetői funkciót hangsúlyozták, mások a közösségszervezői feladatokat emelték ki.²⁶ E közösségszervezői feladatok egyrészt az igehir-

²⁵ Josuttis, Manfred: *Der Pfarrer ist anders – Aspekte einer zeitgenössischen Pastoraltheologie*. 2., durchgesehene Auflage. Ch. Kaiser, München 1983, 9. A sokatmondó előszó sajnos a magyar fordításból kimaradt: Josuttis Manfred: *A lelkész más. A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*. Ford. Péntek András. Exit Kiadó, Kolozsvár 2017.

²⁶ Samuel L. Blizzard eredményei szerint összefüggés van az életkor és a lelkészi önmeghatározás között. A fiatalabb lelkészek hajlamosabbak teológiai, elvi szempontok szerint meghatá-

detés előfeltételeként fogalmazódnak meg, hisz gyülekezet nélkül az igehirdetés nem lehetséges.

„Miránk bízott, [...] hogy Jézus Krisztus köré egy közösséget szervezzünk, és [a lelkész] abban él, és azt a közösséget próbálja ő fenntartani maximálisan.”

Sok esetben azonban a közösség építésének szükségessége e teológiai reflexiók nélkül jelenik meg, mint amely a hívek elvárásaiból fakadó kötelezettség, illetve a tágabb, nemzeti közösséggel szembeni népszolgálat.

„Falun úgy gondolom, hogy abban mérik le a lelkész munkáját, hogy mit tett a közösségért, nem azért, mintha azt kéne csináljuk, amit elvárnak, viszont ebben tudjuk éreztetni, hogy nekünk fontos a közösség. És hát azon túl úgy gondolom, hogy mindent kell csinálni, tehát amennyire az embertől telik.”

Ebben a szerepértelmezésben tehát a lelkész a közösség egészségéért felelős, ezért mindenféle feladatot el kell látnia, hogy a gyülekezete minden tekintetben, kulturális, szellemi stb. téren optimálisan működjék. Ez utóbbi összefüggésben lehet azzal a ténnyel, hogy nagyon sok esetben a református, az unitárius, az evangélikus lelkész az utolsó magyar értelmiségi, és az egyház az utolsó magyar intézmény a településen, amely még identitásában erősítheti a helyi közösséget.

„És ebben a kisebbségi helyzetben, különösen nekünk, egy utolsó intézményként maradtunk, akkor annak a közösségnek, az életének minden gondja, baja tulajdonképpen reád vetül, mert már nincs értelmiségi, nincs senki más abban a közösségben, te maradtál egyedül.”

E kétféle önértelmezés nem egymást kizáró módon jelenik meg. Eltérő hangsúlyokkal ugyan, de mindkettő jelen van az összes interjúalanyunknál. És bármelyiket is helyezték első helyre, abban az összes lelkész egyetért, hogy a lelkészi munka rendkívül összetett.

„Minden hozzátartozik. Tehát hihetetlen ezt így kimondani, de nincs egy olyan terület, amelyikre te azt mondhatod, hogy nem érdekel. Mert minden, ha egy közösséget építünk, és azt akarjuk, hogy egészséges legyen, akkor annak rengeteg sok olyan vetülete van, amit kell építeni és fejleszteni, azért, hogy valós legyen.”

A továbbiakban ezt az összetett tevékenységrendszert, az ezekben észlelt változásokat tekintjük át, a már említett hat területre bontva.

rozni magukat, míg az idősebbek inkább a gyakorlati élet tapasztalatai alapján rajzolják meg szerepüket. Ugyanez a különbség érdekes módon nem áll fenn a vidéki és a városi kontextusban szolgáló lelképásztörök között. Blizzard, Samuel W.: *i. m.* 3., 80. E téziseket a kérdőív kvantitív eredményei alapján kívánjuk az erdélyi kontextusban ellenőrizni.

A lelkipásztor mint igehirdető

Az igehirdetői feladatok a lelkipásztorok elsődleges feladatai közé tartoznak. Azonban e tekintetben is vannak változások. A lelkészek egyre nagyobb kulturális különbségeket érzékelnek az egyes generációk között.

„És ami nagyon nagy kihívás, és talán nagyobb településeken jelentkezik ez, az a korosztálybeli eltávolodás, a társadalom, amit érzünk, hogy bizonyos ollók nyílnak, viszont ott van a templomban a tini, az ifis, a középkorú és az idős is.”

Az internet és az okostelefon megjelenése után felnövő generációk más problémákat éreznek relevánsnak, de a kommunikációs szokásaik is megváltoztak, így ugyanazzal az igehirdetéssel nehéz megszólítani a gyülekezet különböző korosztályú tagjait.

„Mindig félek attól, hogy ne legyen túl modern se az egész megközelítés, mert félek attól, hogy az a gyülekezeti mag, aki sajnos 50-60-70 pluszos, ne érezze magáénak az istentiszteletet. Nehéz megtalálni azt az egyensúlyt, és úgy gondolom, hogy aki azt mondja, hogy olyan tökéletes istentisztelete van, hogy a 80 évestől a 12 évesig egyformán élvezzi mindenki a 48 perces istentiszteletet, az hazudik.”

Egy másik téma, amely megjelenik, formai vonatkozású, az interjúalanyok egy része úgy véli, inkább a rövidebb igehirdetésekre van igény, a hosszabb eszme-futtatásokra a hívek egyre kevésbé tudnak odafigyelni. De változást érzékelnek a lelkészek a prédikációk tartalmát érintő elvárások terén is, s a moralizáló tartalmak helyett a gyülekezet inkább pozitív kicsengésű buzdítást vár:

„Nagyon fontos nekik [a híveknek] az igehirdetés. Akkor is, hogyha nincs ott minden vasárnap, de amikor elmegy, akkor nem azért megy el, hogy őt most lekapják [az igehirdetésben], mert igen, ez bizony előfordul. Most is előfordul, de azért megy, hogy kapjon örömhírt és kapjon bátorítást.”

A megkérdezettek ezen véleménye sok ponton egyezik más szociológiai megfigyelésekkel. A Romániában végzett felmérések alapján úgy tűnik, hogy a fiatalabb generációk esetében egyre inkább visszaszorul az egyház erkölcsi irányadó szerepe.²⁷ Még az egyházilag elkötelezett fiatalok is kifogást emelnek az egyház magánéletre, szexualitásra vonatkozó kontrollja ellen. Ezt a jelenséget erkölcs nélküli spiritualitásnak nevezhetjük,²⁸ amely, úgy tűnik, egyre inkább érzékelhető az egyházi közegben.

²⁷ Gog, Sorin: Az ateizmus után. Románia a vallási újjászületés és szekularizáció között. In: *Erdélyi Társadalom* 5. (2007/1), (51–63) 61. Vö. Székely József: *i. m.* 112.

²⁸ Székely József: *i. m.* 112.

Azonban nemcsak az erkölcsi kérdések marginalizálódnak a prédikációk tekintetében. Elvont teológiai témák helyett némely lelkipásztor egyszerűbb történeteket vagy éppen csak az evangéliumokat használja, mivel meglátásuk szerint a gyülekezetek már nem mozognak otthonosan a bonyolultabb teológiai fogalmak és rendszerek terén, és biblikus műveltség hiányában az egyházi narratíva nagy része ismeretlen számukra.

A készülés rendjén internetes források kerülnek előtérbe.

„Én, ha kevesebb időm van, akkor elsősorban a *Jubileumi Kommentárt* veszem elő, és azt szoktam használni, de amúgy nekem van három forrásom, amit meg szoktam nézni [lelkészek nevei következnek, illetve internetes prédikációgyűjtemények]. Én ezt a hármat nézem meg először, és ha nem találok, akkor beütöm az igehelyet, és máshol keresek.”

Az interneten elérhető segédanyagokhoz való folyamodás felvet egy olyan problémát, hogy sokan nem is szakmai anyagokat olvasnak, hanem kész prédikációkból inspirálódnak saját beszédük megírásakor.

„Amit az előbb reflektált az internetes hatásról, ezt lehet hallani igehirdetésekből, ha az ember ebből a szempontból nézegeti, hogy az illető honnan ihletődött. [...] Mert hogyha kicsit neoprotesztáns íze van annak, amit elmond, akkor ugye vissza lehet következtetni. Tehát vannak sztárok most is, YouTube-os, vagy éppen írottban, és nagyon sokszor visszaköszönnek ugyanazok az elemek.”

Mindemellett nehéz az aktuális üzenetet megtalálni. Az éppen aktuális mondanivaló időszerű megfogalmazása épp annyira nagy feladat, és éppoly sok szellemi munka befektetését feltételezi, mint magának az igének a megértése a maga korában. Némelyek közvetlenebb nyelvezet használatával próbálják közel hozni az igét, mások pedig éppen a saját hiteles hang megtalálásában látják a kulcsot. A hitelesség és az önazonosság fontosabb a retorikai fogásoknál. Némelyek modern technikai eszközök bevonásával próbálják közelebb hozni az igei tartalmat. Minden megkérdezett abban is egyetért, hogy a gyülekezeti tagokkal való szorosabb kapcsolat az egyetlen segítség, amely áthidalja az egyre mélyülő szakadékot.

„Tehát az egy dolog, hogy én felkészülök az irodában, de például, amikor felmegyek, és van annyi lélekjelenlétem, én például az ének alatt rá szoktam hangolódni, hogy kik is vannak jelen. És az nagyon sokat segít, hogy engem behatároljon, hogy most mire szűkítsem le, mire fókuszáljam, hogy kinek mi a problémája, most felvételizett kilencedikbe, satöbbi, satöbbi vagy betegségük van. És akkor érdekes módon az segít, hogy egy kicsit egzisztenciális legyen az az üzenet, úgymond, hogy életszagú legyen.”

Akkor értik tehát a lelkészt, és a lelkész is akkor tud a gyülekezeti tagok számára aktuális üzenetet megfogalmazni, ha ismeri gyülekezete tagjainak problémáit.

„Az igehirdetés az nagyon kell válaszoljon a gyülekezet igényeire. Ha a lelkész nem része a gyülekezetének és el van távolodva tőle, nem vesz részt a családlátogatásokon, közösségi eseményeken, nem látja, hogy mi folyik a gyülekezetében, akkor ő egy teljesen párhuzamos realitást fog a szószékről mutatni, vagy egyáltalán köze sem lesz a realitáshoz, hanem csak igehirdetés.”

Az igehirdetés kapcsán folyó beszélgetésekben hangsúlyosan előjött a nyelv kérdése. A kisebbségi helyzetből adódó nyelvromlás és a nyelvvesztés alapvetően veszélyezteti az érintett közösség igehirdetés-értését, megszólíthatóságát, egyáltalán protestáns keresztyén identitását. Amint a következő interjúrészből kiderül, a lelkész számára lelkiismereti problémát okozhat, ha erre a gondra nem keres megoldást, a megoldáskeresések azonban esetiek.

„Nálunk például egyre több olyan egyháztág jár a gyülekezetbe, aki nem ért magyarul, aki semmit nem tud, illetve van olyan konfirmandusom, aki rendszeresen jár, és kérdezem, hogy Krisztina, most őszintén, értettél-e valamit a prédikációból? És azt mondja, persze románul mondja nekem, hogy tiszteletes úr, én csak szórványosan értek, minden ötödik szót, de én nem tudom összerakni, tehát nem tudok semmivel hazamenni. És akkor én azt szoktam csinálni, hogy a végén román nyelven összefoglalom a prédikációnak az üzenetét. Fáj a lelkem, amikor látom, hogy eljön a konfirmandusom, eljön a román anyukájával, és még egy jó páran ott vannak, és én teljesen üresen küldjem őket haza. Ez nem azt jelenti, hogy átrománosítottam az istentiszteletet. Ugyanúgy folyik magyarul, magyar liturgia szerint, de a végén van egy rövid összefoglalója román nyelven.”

A lelkész az alkalmi szolgálatok során

Egyházunk népegyházi jellege leginkább az alkalmi szolgálatok terén mutatkozik meg, hiszen ilyenkor még a nem aktív tagok is igényt tartanak az egyház szolgáltatásaira. Igaznak tűnik Josuttis ironikus kijelentése, miszerint „a népegyház életképessége a hívek temetés iránti igényében merül ki”.²⁹ Amit ezzel kapcsolatban Josuttis is megfigyel, az az erdélyi kontextusra is igaz. Noha valóban uralkodó még az egyházi esküvőt, temetést, keresztelőt igénylők száma, ezekben az esetekben egy sor elvárást támasztanak a lelkésszel és liturgiával szemben.³⁰

²⁹ Josuttis, Manfred: *Der Pfarrer ist anders*, 51.

³⁰ Uo.

„A kereszteleseknél, esketéseknél érződik főleg, de a temetéseknél is, ááá, legyen rövid. Legyen a bokréta a kalapon pap. És akkor vannak ilyenek, hogy mikor keresztelünk? Vasárnap istentiszteleten? Hétköznap, vasárnap délben? [...] Akkor keresztelünk a legtöbb esetben, amikor termet kap a család. [...] És azt látjuk, hogy a társadalom, vagy azok, akik szolgáltatást igényelnek, mert nem tudom ezt szolgáltatnak hívni, ilyen esetekben azoknak van egy hollywoodi elképzelésük, például az esküvőről, hogy az úgy kell, tópart, és süt a nap, és mit tudom én. Mert ő azt látta a filmekben. És nincs köze ahhoz sem sokszor, ami benne van a liturgiában.”

A református egyházban például igény van a jogszabályi előírások által tiltott, templomon kívüli esküvőre, illetve egy sor olyan elemet kívánnak a szertartást igénylők beépíteni az alkalmi istentiszteletekbe, amelyek idegenek a protestáns hagyományoktól, például esküvő esetén a csók vagy a kötött esküszöveg helyett saját maguk által megfogalmazott fogadalom.

Népegyházi jellege miatt a kazuálián részt vevő gyülekezet sok esetben vegyes nyelvű, és igény van a román nyelvű fordításra, szolgálatra is. E tekintetben a lelkész esetleges elégtelen nyelvismerete frusztrációhoz vezethet, másfelől a román nyelvű protestáns teológiai szakterminológia még a románul jól beszélő lelkészeket is kihívás elé állítja. A legtöbb ilyen esetben az interneten fellelhető, román nyelvű, neoprotestáns kazuáliák gyűjteménye lesz az a referenciacsomag, amely alapján a lelkész felkészül a szolgálatra. Mindez természetesen a tanbeli tisztaságot is fenyegeti.

A lelkipásztor mint katekéta

A legtöbb megkérdezett nagy kihívásokról számol be a gyermekek között végzett munka és az ifjúsággal való foglalkozás terén. Egyrészt a túlszűfolt iskolai és családi programok miatt alig-alig marad megfelelő időpont a gyülekezeti alkalmak beiktatására.

„Nem kapom a helyes időpontot, mert mindig keresztbe tesznek. Keresztbe tesz az iskola. Szerveznek tánc-, nem tudom, milyen próbát, vasárnap 11-kor, pont amikor az istentisztelet van. Ezt a református tanárain. Akkor szerveznek kirándulást, szombaton délután, amikor van a vallásóra.”

Vagy:

„Nagyon nehéz megtalálni az ideális alkalmat a gyülekezeti vallásórára, mert plusz iskolai kör, tánckör, zenekör, hegedűkör, ami létezik, mindenféle, és különösen összevont csoportoknál, ahol van két nyolcadikosom, három hetedikesem, egy hatodikosom, négy ötödikesem, nagyon nehéz megtalálni azt, hogy ez működjön.”

Másrészt a gyerekek oktatási célú ingázása elidegeníti őket saját anyagülekezetüktől, ahová tulajdonképpen csak a lakcímük köti őket, míg barátaik révén az iskolai kortárscsoporthoz képezi szocializációjuk elsődleges közegét. Ezenkívül az egyházi narratíva már említett hiánya fokozottan érvényes a fiatal generációkban, és ez tovább nehezíti a megszólításukat, bevonásukat. Egyik lelkész ezt mondta:

„Nálam nincs nyelvi probléma, de például én párszor fejre álltam: ezt a szót se, hogy üdvösség, értelmes gyermekek, hét-nyolcadikosok, nem tudták megérteni. Pedig nekifutottam egy párszor.”

Ezzel világosan utalt arra, hogy a fiatalok fogalmi világa oly mértékben eltávolodott az egyházi nyelvezettől, hogy néha alapfogalmak jelentését sem sikerül átadni nekik. Ugyanezt a problémát jelzi az alábbi idézet is, ez esetben a kátéoktatással kapcsolatban:

„Tehát nekem a szórványban a Heidelbergi Káté jelenleg kész csőd egy az egyben. Nem értik, magas nyelvezete van, és gyakorlatilag én azt a bonyolult kátérendszert, amit én megértek, mert nyilván ez a képzettségem, azt abszolút egyszerűsített módon kell elmondjam. De akkor minnek tegyem oda ki, hogy kínlódjon, hogyan tanulja meg azt a számára érthetetlen szöveget?”

A lelkészek az oktatás terén sokszor tájékozatlannak és felkészületlennek érzik magukat. Egyesek pedig a gyerekekkel és a fiatalokkal való munkában érzik az újabb technikai eszközök bevonásának szükségességét.

„Bibliaheteken, vagy táborokban mi érzésre megyünk. Tehát érzéssel, érzésre tanítunk, nem vagyunk pedagógusok, és nem szakszerűen. És ez van, amikor nagyon jól működik, de van, amikor szükség lenne arra, hogy nekem legyen valamilyen tudásom, képzettségem azzal kapcsolatban, hogy egy-egy gyermekkel hogyan tudjak kapcsolatot teremteni.”

A fenti jelenségeket érdemes lesz tovább vizsgálni a tágabb pedagógia szögéből is, hiszen nemcsak a valláspedagógia küzd a fenti problémákkal, hanem ugyanezen nehézségek jelentkeznek általában a jelenlegi iskolás generációk minden szintű oktatásában.

Érdekesség, hogy míg az iskolai vallásórák meglepte pozitív megítélésnek örvend a köztudatban, a lelkészek meglátásában az iskolai vallásoktatás nem igazolja a hozzá fűzött reményeket. A legtöbb esetben nincs vagy rossz a kapcsolat a lelkész és az iskolai vallásstanár között; az iskolai vallásórák meglétének tudatában a szülők feleslegesnek tartják a gyülekezeti tevékenységeket, vagy éppen a lelkész szünteti meg a gyülekezeti gyermekfoglalkozást, ha az iskola éppen őt bízta meg a vallásoktatással. Legtöbbször azonban tudatosul, hogy az iskolai vallás-

óra nem a krisztusi missziói parancsot kívánja végrehajtani, hanem egy tanmenet elvárásainak igyekszik megfelelni, tehát az egyik nem váltja ki a másikat.

A nyelvi nehézségek a katekétikai munka terén is akut problémaként jelennek meg, különösen szórványterületeken. Ez esetekben a megoldás szintén a már említett részleges fordítása a magyarul elhangzottaknak.

A lelkipásztor mint lelkigondozó

A teológiai képzés során a lelkészek alapos felkészítést kapnak a lelkigondozói praxishoz. Rendelkeznek alapvető pszichológiai ismeretekkel, különféle pasztorációs szemléletek módszertanával ismerkednek meg, s ez kompetens segítővé teszi őket a különféle krízisek kezelésében. Az elgondolás szerint a lelkész felméri a hozzá forduló személy problémáját, tervet készít a kísérés folyamatára, majd mindezt módszeresen kivitelez. A folyamatot egyfajta terápiás beszélgetéssorozatként is felfoghatjuk. Az interjúkból azonban az derül ki, hogy az ilyenfajta tudatos felkérés a lelkigondozásra majdhogynem teljesen ismeretlen. A lelkigondozás közege alapvetően a családlátogatás és a temetés körüli szervezés. A lelkész ezekben a helyzetekben tulajdonképpen becsempész egy kis lelkigondozást az alapvetően más célzatú találkozások alkalmába.

Sok lelkész számol be a hívekkel való találkozás másik két formájáról, amelyek bizonyos értelemben rokoníthatóak a lelkigondozással. Az egyik főleg szórványvidékeken jellemző. A lelkész mint beszélgetőtárs van jelen a családilag, kulturálisan és minden más szempontból egyedül maradt gyülekezeti tag életében. Ezekben a beszélgetésekben a lelkész főleg hallgató, értő partnere kell hogy legyen az őt megszólító gyülekezeti tagnak.

„Jaj, itt kérem meg kell határozni, hogy mit jelent a lelkigondozás. Beszélgetni, tehát maradjunk ennyiben, hogy igény van. Igény van arra, hogy valaki meghallgassa őket, akiben megbízhatnak és tudják, hogy nem mondja tovább.”

Kicsit közelebb áll a professzionális lelkigondozáshoz az az eset, amikor egy nehéz helyzetben a lelkipásztor alapvető pasztorális beállítódásából adódóan buzdítóan próbál fellépni, esetleg a Szentírás fényében próbálja értelmezni a neki elmondottakat. Ezt hitbeli kísérésnek nevezhetjük – fogalmaz egyik interjúalany, s egyben a kérdés komplexitására utal.

„És a lelki kísérés: jelen lenni úgy emberek mellett vagy fiatalok mellett, hogy az Istennel való kapcsolatban tudjam őket segíteni, vagy arra a lelki éhségre, ami gyöttri őket, és ami adott esetben, hogyha erre a lelki éhségre valami mással válaszolnak, például szerek vagy egyéb, egy rosszul választott párkapcsolat, akkor

rá tudjak mutatni, hogy lehet, hogy a valódi probléma az az éhség, ami Isten iránt van benne. És akkor ezen az Istennel való kapcsolatában tudjam őt kísérni.”

A lelkipásztorokat a legtöbb esetben a gyász, a házassági gondok, a függőség, a fiatalok esetében a párkapcsolati problémák (szexualitás) és a szorongásos zavarok esetén szólítják meg hívek.

Az elmélyült személyes beszélgetések egyik lehetséges alkalma a családlátogatás. Ez hagyományosan a lelkész egyik fontos feladata, amely azonban az utóbbi évtizedekben, úgy tűnik, válságba került. Az interjúkban markánsan megfogalmazódik – zömében városi gyülekezetek esetében – a családlátogatás iránti igény jelentős csökkenése, helyenként a családlátogatás explicit elutasítása. Ezt a jelenséget a Covid-pandémia még inkább felerősítette és állandóvá tette. Megváltozott a családlátogatás szervezésének a jellege is. A hívek napi földrajzi mobilitásának és megváltozott életvitelének következtében a családlátogatás sok esetben előzetes, személyes egyeztetés révén valósítható meg, esetenként többszöri próbálkozás után.

„[...] annyiban változott, hogy nem ennyire törvényszerű. Alkalmoszerű a családlátogatás. Igényszerű, szükség van előre egyeztetni, jobban, mint eddig. Nincs annál kényelmetlenebb, mint mikor a fiatalasszony nem tudja, hogy a mosatlant hova tegye, s a részeg férjével mit csináljon. Tehát el kell fogadni azt, hogy ha az utolsó percben azt mondják, tiszteletes úr, ne tessék haragudni, mégsem alkalmas. [...] Úgy érzem, hogy kell legyen egy ilyen rugalmasság és alkalmazkodóképesség, ha azt szeretnénk, hogy az ott eltöltött negyedóra, húsz perc, fél óra tényleg arról szóljon, amit szeretnénk. Sokáig el nem tudtam képzelni, hogy mitől lehet olyan elfoglalt egy fiatal családnak az élete. Aztán amikor a gyerekeim akkorára nőttek, hogy karaté, táncóra, kórus, plusz matek, és sokszor éreztem, hogy kocsival is alig érek el mindenhová, akkor kezdtem gondolkodni, hogy ezzel valószínűleg nem csak az én családom van így, hanem minden család, és valószínű, hogy van olyan élethelyzet, amikor éppen csak a papnak a látogatása nem hiányzik egy ilyen nagyon kihegyezett családi programba, és ezért hirdetem rendszeresen, hogy aki úgy érzi, hogy szeretne egy beszélgetést, szóljon, jöjjön, keressen meg.”

A lelkész mint adminisztrátor

Interjúalanyaink egybehangzóan az ügyviteli, adminisztratív feladatok mennyiségének növekedését jelezték, valamint azt, hogy a lelkipásztori szolgálat megítélése túl nagy mértékben múlik ezeken a tennivalókon.³¹

³¹ Hasonló tézist állít fel Székely József: *i. m.* 96.

„Tehát nekem volt esperesi vizitációban részem, püspöki vizitációban részem az utolsó két évben, hát elmondhatom, hogy a vizitációk energiájának, idejének java része az iratok átvizsgálása volt. Tehát az összbenyomást az adta végül is, hogy mennyire pontos vagy kevésbé pontos a könyvelésed.”

„Rengeteg. Én azt mondom, hogy rengeteg a pénzügyi könyvelés, az irattári könyvelés. Tehát nekem úgy mint városi lelkésznek több mint 50 százalékát a munkámnak ez teszi ki. Ami énszerintem rengeteg. És ilyen tekintetben bele lehet gondolni, hogy akkor annnyival kevesebb idő marad a családlátogatásra, igei felkészülésre, gyerekekkel való foglalkozásra és így tovább.”

A megkérdezettek egy része hiányosnak tartja az adminisztrációra való felkészítést a teológiai oktatás során, más része pedig feleslegesnek is tartja mindezt az egyetemi képzés keretében, és a gyülekezeti gyakorlatok, illetve a segédlelkészi év tanulmányi célkitűzései közé sorolná az adminisztrációt. Mindazonáltal a legtöbbszörnek nehézséget okoz és terhet jelent az ügyvitel. A lelkészek sok esetben tájékozatlanok az éppen aktuális jogi elvárások terén, és túl soknak érzik az adminisztrációval járó munkát.

Az utóbbi évtizedek másik fejleménye e téren, hogy a menedzseri munka, a pályázatírás és projektmenedzsment is a gyülekezeti ügyvitel részévé lett. Az elmúlt időszak gazdag pályázati lehetőségei felerősítették ezt a tevékenységkört, és úgy tűnik, a pályázás mint forrásbevonás ma már a gyülekezeti gazdasági élet alapvető jelenségévé lett, mi több, a lelkésszel szembeni egyfajta elvárásként jelentkezik a gyülekezeti tagok részéről. Erősödik egy olyan tendencia, amely szerint a lelkész nemcsak az egyházközség lelki és vallási életéért felelős, hanem annak gazdasági jólétéért is. E téren sok frusztrációt élnek meg a lelképásztorok, és úgy érzik, mindennek a szorosabb értelemben vett lelképásztori feladatok látják a kárát.

„Szerintem ez a legnehezebb, az az elvárás, amit álmoként építenek fel maguknak a teológusok, ahogy mi is a magunk szintjén valamit úgy elgondoltunk, hogy ez így lesz; és kikerülsz, és azzal szembesülsz, most már talán nincs ilyen, de nem-hogy fürdőszoba nincs, hanem még kút sincs adott esetben. És akkor mit kell csinálni? A gyülekezet [...] ez van, a püspökségnek adott esetben nincs erre kapacitása, hogy megoldja, és akkor kell tudni, hogy mi az, hogy deviz, mert majd kell ajánlatokat szerezni, hogy mi az, hogy pályázat, és ezek is olyan elvárások, amik felé tolnak gyakorlatilag bennünket, és hozza az élet. Aztán persze változik a pályázati rendszer, és akkor azt újra és újra meg kell tanulni.”

A lelkész mint szervező

A lelkész a gyülekezeti élet szervezője is, vagyis tevékenységének egy része a hitélet és a valláserkölcsei közösségi élet előmozdítására irányul. Erdélyi kontextusunkban azonban ez a feladatkör a sokszor elmosódott határok, illetve a közösségekből eltűnő intézményhálózatok miatt észrevétlenül bővül ki kulturális, társadalmi szerepvállalással, amelyre a lelkész nem kapott hivatalos megbízást, illetve nincs képesítése a vonatkozó feladatokra. Így lesz a lelkész bálszervező, történelmi ünnepélyek alapembere, kultúra- és rendezvényszervező, vagy éppen politikai aktivista, aki a falu aszfaltozásáért lobbizik, aki – ha nincs arra más emberi erőforrás – amolyan mindenes emberként szervezi a magyar közösségi életet. Mindezt a lelkészek elvileg a misszió rejtett szándékával is teszik, hogy lelkületükkel, megnyilvánulásaikkal, esetleges explicit felszólalásaikkal hirdessék Krisztus üzenetét. Azonban arra a kérdésünkre, hogy mi motiválja ezeket az extra tevékenységeket, a lelkészek más lehetséges motivációkat is megfogalmaztak. Elsődleges motivációként igen gyakran a magyarság iránti morális kötelezettség jelent meg népszolgálatként, de emellett az is, hogy a lelképásztorok – igehirdetői szolgálatuk „lelki gyümölcsein” túl – materiális értelemben is szeretnének valami maradványt hagyni maguk után a gyülekezetben.

„A férjem például ugyanígy a kultúra segítségével próbálja föltölteni a gyönyörű Árpád-kori templommal rendelkező kicsi falusi gyülekezetet, ismét feléleszteni valahogy a kulturális rendezvények által, ahol mégis az ige is szól.”

„Elvárás, de vajon ki részéről? Mert a lelkész saját magával is meg kell vívja sokszor ezt a harcot, hogy elvárás. De vajon én akarom ezt, mert az én elvárásom, hogy ez és ez meglegyen, hogy legyen egy, nem tudom, még egy imaterem, vagy legyen a parókián szép garázs, vagy pedig a gyülekezet részéről elvárás? Vagy egyáltalán fontos-e ez?”

„Nem mindig vesszük észre, hogy néha kergetem a saját ambíciómat, mert ott van az emberben, a lelkészben is az, hogy valamit akarok csinálni. És akkor mi a látványos? Ha bevezetem a villanyt, ha építek valamit, az látványos. És bár nagyon sok energia elmegy ezekre, vagy nagyon lefáraszt, de látványos, mert hogyha valami megvan, akkor szervezzünk akár egy avató ünnepélyt is. Tényleg kap az ember még gratulációt is, meg is veregetik a vállát, és ez látványos. Viszont bizonyos értelemben ez egy hamis kép is, mert könnyen kiélem a lelkésziséget ebben, hogy legyen látvány. És a gyülekezetépítés nem erről szól, nemcsak erről szól, hanem ugye az, ami láthatatlan, az emberekkel való foglalkozás. Viszont ezt nem fogja látni, ezért kevesen fogják mondani, lehet, senki nem fogja mondani, hogy te jól csinálod.”

A közösség ügyeibe való implikálódás, a közéleti szerepvállalás egyik következménye, hogy rákényszeríti a lelkészt a más intézményekkel való együttműködésre. Míg három és fél évtizeddel ezelőtt a lelkész tevékenysége a templom falai közé volt szorítva, napjaink lelkészének együtt kell működnie a helyi önkormányzattal, az iskolával, a pártokkal és a vállalkozókkal. Ezek az együttműködések olyan társadalmi szférákban való eligazodást igényelnek, amelyekben a többségük nem mozog otthonosan, s emellett megpróbálhatják a lelkészt a maguk céljainak szolgálatába állítani. Ezáltal eltolódhatnak a hangsúlyok, a lelkész belekeveredhet a pártpolitika sodrásába. Viszont a más intézményekkel való kapcsolatok szorossága, az együttműködések tárgya és mélysége olyan kérdések, amelyek intenzíven foglalkoztatják a lelkészeket.

„Megengedhetem magamnak magánemberként, hogy ne szeressem Kolbász Jánost, de hogy haragból meg zsigerből lelkészként ne tartsak semmiféle kapcsolatot polgármesterrel, közbirtokossági elnökkel, alapítványi elnökkel, mert valamilyen haragban vagyok vele, azt nem engedhetem meg magamnak. Közemberként haragudhatok rá, viszont intézmény szintjén ezek a közösségek egymásra vannak utalva. [...] Tehát emberileg megengedhetem magamnak, hogy haragudjak Jancsikára, de intézmény szintjén lenyelem a gombócot és jópofizok, és kell működjön, mert ez a gyülekezet érdeke, ez a faluközösség érdeke, város érdeke, kisebbség érdeke, és sorolhatnánk tovább, hogy mi minden van együtt ebben a csomagban.”

„Meg kellett szervezni bizonyos eseményeket, és ahhoz [...] ilyen lobbitevékenységet is el kellett végezni. Ugyanakkor ennek ott a veszélye, belekerülsz a politika sodrásába, az adott aktuális polgármester, vagy bárkinek a sodrásába, és ez is egy elvárás, mert az RMDSZ elvárja, hogy nekik kampányolj, hogyha néppártos, akkor elvárja, hogy neki kampányolj, és nagyon nehéz ebből kivonulni. Ezt sem tanultuk a teológián. Tehát a politikai rálátás, ez is egy külön dolog, hogy hogyan lehet ezeket az egyensúlyokat megkeresni, mert mi azt mondjuk, hogy persze, függetlenek vagyunk, csak adott esetben nem vagy független, mert ha attól függ egy adeverinca, vagy egy pecsét, egy aláírás, hogy [...]. Ezekkel a tényekkel szembe kell nézni, és innen jönnek az identitásvesztések – úgy érzem –, mikor már konfrontálódik a lelkész a saját meggyőződésével is, mert egyszerűen rákényszerült.”

Az utóbbi interjúrészlet arra is rávilágít, hogy milyen dilemmák, szerepkonfliktusok fakadhatnak ebből a sokirányú együttműködésből és elköteleződésből. Legnagyobb hátulütőjeként azonban azt emelik ki, hogy elveszi az időt az eredeti célok szolgálatától, s a lelkészi tevékenységben erre a szervezői szerepkörre tolódik át a hangsúly.

„Mert most már a lelkész gyülekezetszervező, közösségszervező, épít és renovál, és mindennel foglalkozik a gyülekezetben, és ha nem egy nagy gyülekezetben van, akkor egy csomó minden, amiért tulajdonképpen valaki annak idején elment lelkésznek, választotta ezt a hivatást, abban nem tud tevékenykedni.”

A lelkész mint vezető

A Romániai Református Egyház törvényei szerint a lelkipásztor a főgondnokkal, illetve gondokkal együtt elnöke a gyülekezet irányító testületeinek,³² és „vezeti az egyházközség szellemi és anyagi életét”.³³ Ugyanez igaz az evangélikus,³⁴ illetve unitárius lelkészekre is.³⁵ Ez azt jelenti, hogy a lelkipásztor tisztségénél fogva vezeti a gyülekezetet, és nemcsak a lelki élet megszervezéséért felel, hanem összehangolja és felügyeli a gyülekezet összes tevékenységét. A vezetői szerep betöltése tehát már a szűkebb értelemben vett egyházi tevékenység miatt is megkerülhetetlen, azonban a fentiekben említett különböző programok szervezése további vezetői fellépést kíván meg. E tekintetben nagy kihívásnak bizonyult

³² Ld. *A Romániai Református Egyház törvénytára. Kiegészítette a Romániai Református Egyház Zsinata 2021-ben és 2023-ban.* Szerk. Bibza Gábor. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2018:

„7 § 2. „Az egyházközség kormányzó testületei az Egyházközségi Közgyűlés és a presbitérium. Mindkét testület elnöke a lelkipásztor és a főgondnok, illetve a gondnok.”

³³ Uo. 18 § f.

³⁴ Ld. A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház Kánonja, jogszabályai. In: *A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház.* <http://www.evangeluth.ro/index.php?mid=191> (2024. okt. 28.):

„58. §. (a) A Lelkészi Hivatal felelős vezetője a gyülekezeti (parókus) lelkész, illetve annak törvényes helyettese.”

„61. §. (a) A gyülekezeti (parókus) lelkész az egyházközség lelki és adminisztratív felelős vezetője, és a RELE alkalmazottja.”

³⁵ Ld. A Magyar Unitárius Egyház Szervezeti és Működési Szabályzata. A 2012. június 30-án elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzat 2014. június 28-án módosított tartalma 2014. június 28-án lépett hatályba a Főtanács általi elfogadásával. In: *Magyar Unitárius Egyház.* <https://unitarius.org/wp-content/uploads/2018/01/A-MUE-Szervezeti-es-Mukodesi-Szabalyzata.pdf> (2024. okt. 28.):

„57. § (1) A gyülekezeti lelkész (a jelen fejezet további részében: lelkész) az egyházközség valláserkölcsi őre, lelki életének vezetője és gondozója, aki magánéletében is a vallásosság, a felebaráti szeretet, áldozatkészség, és összességében a keresztyén erények gyakorlója.

(2) A lelkész az egyházközség tisztviselője és tisztségviselője, az egyházközség közigazgatási és gazdasági ügyeinek felelőse.”

59. §. 4. b) Összehívja és vezeti a gondnokkal együtt a közgyűlés, a keblitanács és a keblitanács elnökségének üléseit.”

c) Az egyházközség elsődleges képviselője – akárcsak a gondnok – a felettes egyházi hatóságok, az államigazgatási és igazságszolgáltatási szervek, a közéleti és társadalmi szervezetek, valamint más intézmények és testületek irányába.”

a feladatok delegálása. A kommunista évtizedek alatt leépült az a gyülekezeti mag, amely segítséget nyújtott a lelkésznek a gyülekezeti élet szervezésében. Erre a korszakra vonatkozóan az idősebb lelkészek egyenesen egy kontraszelektációs mechanizmusról számoltak be, amely szerint még a presbiterek egy része is a közéletben kevésbé aktív, s arra alkalmatlan személyek közül kerültek ki, akiknek egyházi szerepvállalásukkal nem volt kockázatmentesük.

„De mi egy kommunista rendszerből jövünk, ahol nem lehetett bevonni másokat ebbe, akinek semmilyen, úgymond az életben egy rangja nem volt, feladata nem volt, azokból kellett presbitériumot alakítani, mert őket nem kérték számon. Most ez ki is alakította azt, hogy a lelkész lett a legokosabb, a legügyesebb [...]. És akkor hát tiszteletes úr, csinálja [...]. És megszoktuk ezt.”

A lelkészek többsége arról nyilatkozott, hogy a rendszerváltást követően neki kellett megkeresnie azokat az egyháztagokat, akik alkalmasak a szervezésre és be is kapcsolódnának abba, s akikből kialakítható a segítők köre. Ez azonban nehezen valósítható meg a kis méretű, előregedett gyülekezetekben, ahol pedig rendelkezésre állnak ilyen személyek, beszerzésük, betanításuk és koordinálásuk ott is jelentős többletmunkát igényel. Így a lelkészek gyakran inkább maguk végzik el a kiszervezendő munkát, ezzel azonban a szolgáltató egyházra szoktatják a híveket. Bár a vezetői szerepet, mint láttuk, az egyházi szabályzat is rögzíti, a lelkészek talán erre érzik magukat a legkevésbé felkészültnek.

„Mert ki kell mondani, hogy igen, a lelképásztor vezető. És jó, hogy beszélünk arról, hogy alázat, meg minden, és én saját magamon mértem le, mert hát a családban is úgy nőtem fel, hogy na, mi mindenkinek a szolgája vagyunk. De nem mondta nekem senki, sem a teológián, és még sok ideig, hogy te egy vezető vagy. Hú [...], hát én egy pásztor vagyok. Pásztor vagyok, de a pásztor az vezető.”

Retorikai kérdések

Végezetül az interjúknak egy olyan érdekes aspektusára szeretnék kitérni, amely nem annyira a lelkészek megfogalmazott véleményének tartalmát, hanem sokkal inkább annak a formáját érinti: miként fogalmazzák meg a fentebb idézett véleményeket?

Feltűnő az a mód, ahogyan a megkérdezett lelkészek beszélnek a szolgálatukról és az egyház helyzetéről. A válaszok nagy többségének háttérben egy fogyó közösség képzete rejtőzik. A sikereket inkább kármentésnek, semmint felvirágzásoknak tekintik: a nagy szekularizálódó, asszimilálódó és elvándorló tengerben van egy-két sikertörténet, van egy-egy megtérés, egy-egy hitvalló család, egy-egy lelkiismeretes kátés stb., de ők inkább a kivételek, amelyek erősítik a szomorú

szabályt. Természetesen mindez valódi jelenségek észlelésén alapszik, azonban eszmetörténeti gyökerei is lehetnek. Míg a trianoni békeszerződés utáni időszakban az értelmiség főként intézményalapítási, önálló erdélyi kulturális és politikai program kidolgozásán fáradozott (transzilvanizmus), a kommunista évtizedek alatt már csak „a kármentés és a túlélés egyáltalán nem könnyű feladatára vállalkozhatott,³⁶ és bár a rendszerváltást követő időszakban az erdélyi magyarság történetének talán legnagyobb intézményalapítási hulláma zajlott le, és ebben a protestáns egyházak főszerepet játszottak, a hanyatlás és kármentés retorikája, úgy tűnik, azóta is visszaköszön az egyházi gondolkozásban, s amelyben az egyházon kívüli világ ellenség, és az egyház ennek az ellenség elleni küzdelemnek elkötelezett harcosa, Krisztus katonája. Ennek a dualizmusnak is vannak természetesen bibliai párhuzamai, például János evangéliuma.

E témakör mélyebb elemzésére itt nincs lehetőség, azonban el lehetne gondolkodni azon, hogy a lövészárk-gondolkodásmód helyett biblikusabb lenne tékozló testvérekként, hazatérő Jákóbokként, Isten szeretett gyermekeiként tekinteni a világban még Krisztus nélkül élőkre. Ez talán valamennyivel hatékonyabbá tenné missziós stratégiáinkat, de főleg emelné a lelkipásztorok, úgy tűnik, amúgy is eléggé alacsony morálját.

Összegzés

Egy jó képzés arra a társadalmi valóságra készíti fel a tanulmányi folyamat résztvevőit, amely majd rájuk vár. Ez nem lehet másként a teológiai képzés esetében sem. Ahhoz azonban, hogy megtudjuk, milyen jelenségek és kihívások várnak a lelkészekre, módszeresen fel kell térképeznünk azokat az egyházi valóságokat, amelyekkel a tömbmagyar vidékektől kezdve a szórványkörnyezeten keresztül a globalizált urbánus viszonyokig szembesülnek az egyház szolgálattevői. E felismerések fontos támpontjai lehetnek az egyház missziós útkeresésének is. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet és Valláskutató Intézet közös kutatása ezt a kérdéskört kívánja feltérképezni, amellyel egyrészt a lelkészképzést érintő aktu-

³⁶ Markó Béla: „Költő az legyen, mi népe.” Értelmiségi stratégiák 1989 előtt és után. In: *uő: Zsarnokra várva. Esszé, publicisztika 2017–2021*. Pesti Kalligram, Budapest 2022 (15–29) 19. Beke Mihály András: Mikor lesz szobra Ceaușescunak? In: Jánosi Zoltán (szerk.): *Harangokkal írt évszázad, 1920–2020. Történelmi elemzések, esszék, szépirodalmi művek a trianoni békediktátumról és következményeiről*. Magyar Napló Kiadó, Budapest 2021 (294–371) 356–361. A magyar értelmiség Áprily Lajos egy 1921-es nagyenyedi előadása nyomán sok esetben az igazgyöngy keletkezésének metaforájával írta körül munkáját, és szenvedését produktív fájdalomnak titulálja. Vö. Pomogáts Béla: A megőrzött „erdélyiség”. In: Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Mentor, Marosvásárhely 2003 (91–96) 92.

ális reformnak szándékszik támpontokat biztosítani, felismeréseit az akadémiai közösség elé kívánja tárni, másrészt pedig segítséget szeretne nyújtani az egyház hatékonyabb szolgálata érdekében.

A kétlépcsős kutatás első részének felismerései alapján az a következtetés vonható le, hogy mélyül a kulturális távolság a generációk között, és ez kihívást jelent az igehirdetés és a vallásoktatás terén. Az igehirdetést a hívek általános biblikus műveltségének és koncentrációképességének csökkenése, a mondanivaló aktualizálását, a gyülekezet problémáihoz való igazítását pedig a lelkész és a hívek közötti találkozások ritkulása nehezíti. Utóbbihoz a családlátogatások terén bekövetkezett változások is hozzájárulnak. A szakszerű lelkigondozási igények a vártnál kevésbé gyakorinak tűnnek, bár a különböző mértékben elmélyült, személyes beszélgetések fontosak a hívek számára.

Megnövekedett az adminisztrációs munka, amely kiegészült a pályázatírással és projektmenedzsmenttel, s az utóbbiakban való jártasság lassan a lelkészekkel szembeni gyülekezeti elvárássá válik. Az adminisztráció mellett a lelkészek többsége jelentős közéletsszervezői munkát is végez, néha képzettségétől igencsak távol eső területeken.

A kérdőíves felmérés minden bizonnyal tovább árnyalja majd ezt a képet, lehetővé teszi az egyes tevékenységek gyakoriságának megállapítását, illetve régiók, korcsoportok, gyülekezeti helyzet szerinti változásaik mérését, s ezeknek közös nevezője lehet az az alap, amelyre egy hatékonyabb lelkészképzés és emberközeli egyházi misszió épülhet fel.

Felhasznált irodalom

- Albrecht, Christian: *Enzyklopädische Probleme der praktischen Theologie*. PThGG 10. Mohr Siebeck, Tübingen 2011.
- A Magyar Unitárius Egyház Szervezeti és Működési Szabályzata. A 2012. június 30-án elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzat 2014. június 28-án módosított tartalma 2014. június 28-án lépett hatályba a Főtanács általi elfogadásával. In: *Magyar Unitárius Egyház*. <https://unitarius.org/wp-content/uploads/2018/01/A-MUE-Szervezeti-es-Mukodesi-Szabalyzata.pdf> (2024. okt. 28.)
- A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház Kánonja, jogszabályai. In: *A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház*. <http://www.evangeluth.ro/index.php?mid=191> (2024. okt. 28.).
- A Romániai Református Egyház törvénytára. Kiegészítette a Romániai Református Egyház Zsinata 2021-ben és 2023-ban.* Szerk. Bibza Gábor. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2018.
- Bálint Róbert Zoltán: Kísérlet a protestáns lelkészi szerepek konceptualizálására. In: *Erdélyi Társadalom* 21. (2023/1), 11–31.

- Bálint Róbert Zoltán – Kiss Dénes: Népszámlálás 2021. Felekezeti eredmények. In: *Valláskutató Intézet*. <https://vallaskutato.ro/hu/nepszamlalas-felekezeti-eredmenyek.html> (2024. aug. 28.).
- Beke Mihály András: Mikor lesz szobra Ceaușescunak? In: Jánosi Zoltán (szerk.): *Harangokkal írt évszázad, 1920–2020. Történelmi elemzések, esszék, szépirodalmi művek a trianoni békediktátumról és következményeiről*. Magyar Napló Kiadó, Budapest 2021, 294–371.
- Blizzard, Samuel W.: *The Protestant Parish Minister. A Behavioral Science Interpretation*. Society for Scientific Study of Religion, Connecticut 1985.
- Buzogány Dezső: A kolozsvári Református Theológiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai, 1895–1948*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 5–29.
- Diakonia Keresztény Alapítvány – Koordinációs iroda*. <https://diakonia.ro/orszagos-koordinacios-iroda/> (2024. aug. 28.).
- Fazakas Sándor: „Offenbarung, Kirche, Theologie“. Die Pariser Vorträge von 1934. In: Trowitzsch, Michael – Beintker, Michael – Link, Christian (hrsg.): *Karl Barth in Deutschland (1921–1935). Aufbruch – Klärung – Widerstand. Beiträge zum Internationalen Symposium vom 1. bis 4. Mai 2003 in der Johannes a Lasco Bibliothek Emden*. Theologischer Verlag Zürich, Zürich 2005, 407–424.
- Feke György – Kovács Annamária: Megalakult a Jövőkép Bizottság. In: *reformatus.hu. Magyarországi Református Egyház*. <http://regi.reformatus.hu/mutat/6107/> (2024. aug. 28.).
- Gér András – Siba Balázs – Tóth-Gyóllai Dániel: Co-curriculum a lelkipásztorképzésben – Egy teológiai hallgatók között végzett kérdőíves kutatás tanulságai. In: *Sárospataki Füzetek* 27. (2023), 89–109.
- Gog, Sorin: Az ateizmus után. Románia a vallási újjászületés és szekularizáció között. In: *Erdélyi Társadalom* 5. (2007/1), 51–63.
- Hanula Gergely – Siba Balázs: Egy kérdőíves hallgatói képzésértékelés tapasztalatai. Kutatási gyorsjelentés a teológia szak 2019–20-as tanévi kísérleti értékeléséről. In: Furkó Péter – Szathmári Éva (szerk.): *Tudomány, küldetés, társadalmi szerepvállalás. Studia Caroliensia – A Károli Gáspár Református Egyetem 2020-as évkönyve*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2021, 259–270.
- Harkányi Ádám Máté: Telefonos gyülekezeti kutatás eredményei – gyülekezeti jövőkép, lelkészi hivatásképek. In: Szabó Zsolt (szerk.): „Kálvinizmus ma“. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XI. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2014, 59–67.
- Jakabházi Béla Botond: A lelkész egészségének összetevői és lelkigondozói hivatásának veszélyeztetettsége a viszontáttétel jelensége által. In: *Keresztény Magvető* 121. (2015/1), 40–56.

- Jakabházi Béla Botond: Felelősségvállalás az életért – egyéni és egyházszerkezeti tennivalók a lelkészi kar egészségének megőrzése érdekében. In: *Keresztény Magvető* 127. (2021/3), 219–241.
- Josuttis Manfred: *A lelkész más. A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*. Ford. Péntek András. Exit Kiadó, Kolozsvár 2017.
- Josuttis, Manfred: *Der Pfarrer ist anders – Aspekte einer zeitgenössischen Pastoraltheologie*. 2., durchgesehene Auflage. Ch. Kaiser, München 1983.
- Kató Szabolcs Ferencz: A KPTI hallgatóinak szociális háttere és tanulási szokásai. Egy felmérés tanulságai. In: *Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet*. <https://proteo.cj.edu.ro/hu/hirek/11411> (2024. aug. 28.).
- Kenessey Béla (szerk.): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának értesítője az 1900–1901. iskolai évről*. Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, Kolozsvár 1901.
- Kenessey Béla (szerk.): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1901–1902. tanévről*. Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, Kolozsvár 1902.
- Kézdí Beáta: Égnek vagy kiégnek lelkészeink? Kutatás készült pásztoraink jóllétéről. In: *Evangélikus Élet* 88. (2023/19–20), 26–27.
- Kiss Dénes: „Nekünk csak ez van.” *Vallás és egyházak a rendszerváltás utáni Erdélyben*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Exit Kiadó, Kolozsvár 2020.
- Kovács Sándor: Mutatis mutandis. Unitárius lelkészképzés Kolozsvárott. In: *Református Szemle* 112. (2019/1), 49–61.
- Ladányi Sándor: A Coetus Theologorum története. In: *Az Út* 30. (2004/3), 144–153.
- Markó Béla: „Költő az legyen, mi népe”. Értelmiségi stratégiák 1989 előtt és után. In: uő: *Zsarnokra várva. Esszé, publicisztika 2017–2021*. Pesti Kalligram, Budapest 2022, 15–29.
- Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995.
- Nooke, Christoph T.: *Gottlieb Jacob Planck (1751–1833)*. BhTh 170, Mohr Siebeck, Tübingen 2014.
- Ósz Sándor Előd: Erdély legszebb szülőtte. 400 éve alapította Bethlen Gábor a Collegium Academicumot. In: *Erdélyi Református Kalendárium 2022*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2021, 104–109.
- Pomogáts Béla: A megőrzött „erdélyiség”. In: Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Mentor, Marosvásárhely 2003.
- Siba Balázs: *Pasztorálteológia – A református lelkészi hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. Quaestiones Theologiae 11. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest 2020.
- Székely József: *Hivatás a hivatal árnyékában*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2019.

What responsibilities do Protestant pastors in 21st-century Transylvania fulfill, and how should theological education adapt to meet these needs? To address these questions, the Protestant Theological Institute of Cluj-Napoca and the Institute of Religious Studies initiated a research project aimed at mapping the duties and roles of ministers within the region. The initial phase of the study involved in-depth interviews with Protestant leaders and ministers representing a variety of congregational backgrounds across Transylvania. This paper presents preliminary insights and syntheses findings from these interviews, providing direct quotations that illustrate the diversity and complexity of pastoral tasks. Building on these interviews, a comprehensive questionnaire will be distributed to a broader group of Protestant ministers. The second phase of this research is expected to yield a nuanced understanding of pastoral responsibilities within the Protestant churches, with attention to regional, generational, and congregational etc. differences. The outcomes of this research are anticipated to contribute to the evolution of a modern theological curriculum that aligns more closely with current pastoral realities and supports churches in refining their missional strategies.

Keywords: ministerial roles, social change, theological education, community building.